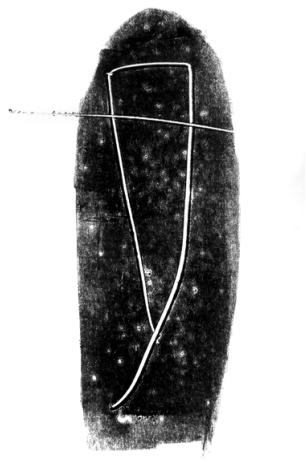


HORNYÁK ÁRPÁD

A DÉLSZLÁV EGYSÉG ELSŐ HIVATALOS MANIFESZTUMA – A KORFUI NYILATKOZAT



A délszláv népek többségét képviselni kívánó politikai erők, a szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság közös nyilatkozata fontos mérföldkő a jugoszláv állam létrehozásához vezető úton.

■ 1918. december 1-jén Belgrádban kikiáltották a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulását, és ezzel úgy tűnt, pont került egy százéves folyamat végére. Megvalósulni látszott a Balkán-félsziget szláv népeinek az álma, hogy szerbek, horvátok és szlovének ne idegen népek uralma alatt, hanem fajtestvéreikkel közösen, egy szabad és független délszláv államban éljenek. Az ehhez vezető út azonban nemcsak rendkívül hosszú, de nagyon rögös is volt, amelynek jelentős megállója az 1917. július 20-án közzétett korfui nyilatkozat volt. Ez a dokumentum egy több mint egyhónapos kemény tárgyalássorozat eredményeként született meg, melyben az egyesülést óhajtó szerbeket, horvátokat és szlovéneket képviselő politikai tényezők megállapodtak a majdan megalakuló egységes délszláv állam valamennyi fontos kérdéséről, egy (talán a legfontosabb kérdés) kivételével.

A délszláv egység gondolatának megjelenése és történeti fejlődése

■ Mielőtt rátérnék magának az egyezménynek, illetve a megállapodás létrejötté körülményeinek a részletezésére, fontos felvázolni azt az utat, amelyet a „háromnevű nép” bejárt, míg eljutott az eszme formába öntésének kapujába.

Maga az igény és vágy, hogy minden délszláv egy államban éljen, már a 17. századtól je-

len volt egyes délszláv – elsősorban horvát – gondolkodóknál, de a gondolat nem talált tömeges követőkre, és a 18–19. század fordulójáig gyakorlatilag csak egy személy utópiájának volt tekinthető.¹ A 19. század első felében azonban, a nemzeti újjászületés jegyében és a nacionalizmus térhódításával mind szélesebb körben terjedt el az a nézet, hogy a délszláv népek egy nemzet tagjai, és ezzel összefüggésben egyesítésükre vonatkozóan különböző elképzelések láttak napvilágot.

Elsőként a horvát nemzeti mozgalom – mintegy válaszként a magyarosító törekvésekre – a romantikus horvát (délszláv)–illír azonosságra alapozva megalakította az illírizmus fogalmát, amely kezdetben, éppen magyarelles volta miatt Bécsben is kedvező fogadtatásra talált. Az illír mozgalom elsősorban a délszláv népek kulturális-nyelvi összetartozását hirdette, de politikai célokat is megfogalmazott. A mozgalom egyik prominens személyisége, Janko Drašković gróf a horvát államjogra hivatkozva célul tűzte ki a horvát tartományok (Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, a Katonai Határőrvidék, Bosznia) és a nyelvi hasonlóságra hivatkozva a szlovének lakta területek nagy részének egyesítését „Nagy-Illíriában” a Monarchia keretein belül.² Az 1848/49 forradalomban úgy tűnt, lehetőség nyílik arra, hogy megvalósuljon, ha nem is Drašković gróf „Nagy-Illíriája”, de legalább, ahogy azt a horvát szábor feliratában kérte, a horvát területek a (Háromegyházi Királyság; Horvátország, Szlavónia, Dalmácia) egyesülése a szlovén tartományokkal és a Vajdasággal egy föderatív egységet képezve a Monarchián belül. 1848/49-ben azonban egyes horvát politikusok elképzeléseiben a szábor ausztrioszlávizmusa messze meghaladó, merészebb tervek is szerepeltek. Az illír mozgalom meghatározó személyisége, Ljudevit Gaj tervei között szerepelt a teljes délszláv egység megteremtése, amelybe beletartoztak volna a szerbek mellett a macedónok és a bolgárok is. Gaj 1848 májusában bizalmi emberei útján felvette a kapcsolatot Szerbia belügyminiszterével, Ilija Garašaninnal, igyekezve meggyőzni őt arról, hogy célja az összes délszláv egyesítése egy birodalomban, amelynek központja Szerbiában lenne.³ Ez az elképzelés azonban, noha a szerb–horvát együttműködés a későbbiek folyamán bizonyos mértékig megvalósult a magyarok elleni harcban, még korainak bizonyult. Szerbia ekkor még kizárólag az Oszmán Birodalomban lévő délszláv területek egyesítésében – Dušan cár középkori birodalmán alapuló Nagy-Szerbiában – gondolkodott, és elvetette a minden délszlávot egyesítő állam gondolatát.⁴ Ahogy Gaj terve kudarcot vallott, ugyanúgy sikertelennek bizonyult a horvát szábornak a Monarchia föderatív átalakítására irányuló próbálkozása is. A Habsburgoknak nem állt szándékukban a Birodalom föderatív alapon történő átszervezése, ehelyett a forradalom leverését követően az egész Habsburg Birodalomban bevezetették az abszolutizmust, ami megpecsételte az illír mozgalom sorsát. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a mozgalom csak a horvátok körében volt népszerű, és sohasem aratott osztatlan sikert a szlovének és a szerbek körében, mivel sem a szlovének, sem a szerbek nem kívánták feladni nemzeti identitásukat és beleolvadni egy régi-új kreált „illír nemzetbe”.⁵ Az illírizmus a horvát nemzeti mozgalomban a század második felére fokozatosan elhalt, és helyét átadta a már 1848-ban szerephez jutó új irányzatoknak, az ausztrioszlávizmusként és a jugoszlávizmusként.

Az Oszmán Birodalom részét képező Szerbiában a nemzeti mozgalom kezdetben – a horváttól eltérően – elsősorban vallási színezetű volt. A szerb nacionalizmus a keresztény–mohamedán feudális ellentétekből (elnyomott-elnyomó), a közös vallásból és a közös történelmi múltból táplálkozott,⁶ és ez tükrö-

zódott a 19. század elejének szerb felkeléseiben is. Noha a szerb felkelések céljai inkább voltak területinek, semmint nemzetinek nevezhetők,⁷ mindazonáltal már a szerb nemzeti mozgalom hajnalán, az első szerb felkelés idején is voltak próbálkozások a szerb, illetve szerbnek tartott területek egyesítésére.⁸ A nacionalizmus fejlődésével a 19. század közepétől Szerbiában is születtek elképzelések a délszláv egység megteremtésére, de többségüknél az elsődleges cél Nagy-Szerbia megteremtése volt. A legkorábbi és egyben legjelentősebb elképzelés Ilija Garašanin 1844-es tervezete, a szerb nemzeti küldetéstudat jegyében íródott „Načertanije” volt.⁹ A „Načertanije” nemcsak azért fontos dokumentum, mert Garašanin korának egyik legjelentősebb szerb államférfija volt, hanem azért is, mert az először nála definiált nagyszerb eszme mélyen áthatotta a szerb politikai közgondolkodást. A benne meghatározott szerb nemzeti érdekek és célok vörös fonalként nyomon követhetők a szerb külpolitikában a második világháborúig – az SHS Királyságban a belpolitikában is –, és még a 20. század utolsó évtizedeiben is ideológiai alapul szolgáltak (szolgálnak) a szerb nacionalizmusnak.¹⁰

Garašanin a Balkán nagy délszláv államát nem a délszláv népek és területek egyesülésével, hanem azoknak Szerbiához csatolásával, Nagy-Szerbia létrehozásával képzelte el.¹¹ Kiindulási pontja az volt, hogy Szerbiának mint kis államnak, amelyet birodalmak vesznek körül, területének megnövelésére kell törekednie az Oszmán Birodalom rovására.¹² A területek megszerzését természetesen fokozatosan, mindenekelőtt Bosznia és Hercegovina, Crna Gora és Észak-Albánia Szerbiához csatolásával kívánta megvalósítani, hogy az így létrejövő, a középkori Szerb Birodalom (Dušan cár) területeit magában foglaló Szerbia helyettesítse a majd összeomló Oszmán Birodalmat a Balkánon.¹³ Tisztában volt azzal, hogy egy ilyen nagy államot a Balkánon az őt körülvevő birodalmak ellenében nem lehet létrehozni, ha nem támaszkodik a Szerbián kívül élő szerbekre és más délszlávokra,¹⁴ ezért fontosnak tartotta meggyőzni azokat, hogy Szerbia természetes védelmezője az Oszmán Birodalom szlávjainak, akihez bármikor segítségért és védelemért fordulhatnak.¹⁵ Világos volt számára, hogy az Oszmán Birodalom összeomlásakor mind Ausztria, mind Oroszország saját területét és befolyását kívánná növelni, s nem nézné jó szemmel azt, hogy az Oszmán Birodalom romjain egy erős, független keresztény szláv birodalom jöjjön létre a Balkánon. Azonban míg Oroszországgal elképzelhetőnek és kívánatosnak tartotta a megegyezést,¹⁶ addig Ausztriában Nagy-Szerbia magvalósításának legfőbb akadályát látta, és elkerülhetetlennek tartotta, hogy előbb vagy utóbb leszámolásra kerüljön sor.¹⁷ Az osztrák és az orosz balkáni törekvések kivédésére a nyugati országok, Franciaország és Anglia támogatására számított, „amelyeknek leginkább érdekében állt, hogy az európai egyensúly megőrzése érdekében az Oszmán Birodalom összeomlása után egy új független keresztény állam töltsse be a keletkezett űrt”.¹⁸

Az 1848/49-es forradalmakban Szerbia arra törekedett, hogy kihasználva a forradalmat és a nemzetközi helyzetet – Anglia és Franciaország érdekeltségét az Oszmán Birodalom fenntartásában és a balkáni orosz politikai befolyás megnövekedésétől való félelmét – megerősítse pozícióit. Az 1848–49-es forradalmak azonban úgy múltak el, hogy Szerbiának nem sikerült pozícióit lényeges mértékben erősíteni. A forradalmak leverését követő Habsburg abszolutizmus után a horvátoknál továbbra is az ausztrószlávizmus volt legelfogadottabb nézet a horvát s később a délszláv egység megteremtésére, de már voltak olyan vélemények, különösen Ausztria königrátrai veresége után, amelyek a megoldást

Ausztrián kívül keresték.¹⁹ A hatvanas években a horvát nemzetiek (az Önálló Nemzeti Párt Ivan Mažuranićyal és a Nemzeti Liberális Párt Josip Juraj Strossmayerrel az élen) a Monarchiának a „nemzetek föderalizmusa” alapján történő átalakítása mellett álltak, szemben a Monarchia népeinek többsége által elfogadott „történelmi föderalizmusával”, mivel csak így alapozhatták meg követelésüket a Háromegy Királyság, Szlovénia és a Vajdaság egyesítésére a Monarchián belül. Nem tettek le a teljes délszláv egység megvalósításáról sem, de tudomásul véve a délszláv népeknél meglévő politikai, gazdasági és társadalmi különbségeket, azt fokozatosan kívánták megteremteni.²⁰ Az első lépésben egyesíteni a Monarchia délszlávjait, természetesen Zágráb központtal, és a Monarchián kívül élőket Szerbia körül, a következő lépésben pedig a két délszláv államot egyesíteni egy független föderatív délszláv államban.²¹ Elképzelésük a század hatvanas éveiben a balkáni föderáció létrehozásán dolgozó Szerbiától sem állt távol.

Az olasz és a német egyesítésért folyó háborúk, valamint a Habsburg Monarchia újjászervezésének kérdése bekapcsolták a Balkánt az európai eseményekbe, és a nyugat-európai eszmék, különösen a liberalizmus, a Balkánra is eljutva magukkal hozták a föderalizmus gondolatát.²² Szerbiában 1860-tól ismét Mihailo Obrenović uralkodott, aki száműzetése alatt nagyobb betekintést nyert a nagypolitikába, mint bármelyik előde. Mihailo Obrenović és Garašanin előtt is nyilvánvalóvá vált a balkáni és a Duna menti népek együttműködésének szükségessége, hogy a nagyhatalmak balkáni beavatkozásának elkerülése végett a balkáni államok egyfajta „a Balkán a balkániaké” elv alapján saját erejükre támaszkodva oldhassák meg a keleti kérdést.²³ Garašanin – aki a hatvanas évekre nagymértékben eltávolodva 1844-es álláspontjától hajlandónak mutatkozott felvetni a szerb–horvát együttműködést – a königrätzi csata után azzal a felhívással fordult a horvát nemzeti politikusokhoz, hogy döntsenek a Szerbiához való csatlakozásról, és készüljenek fel a csatlakozásra.²⁴ Az Önálló Nemzeti Párt és a Nemzeti Liberális Párt egyesüléséből 1866 decemberében létrejött Egységes Nemzeti Párt vezéralakja Strossmayer püspök²⁵ a délszláv kérdésnek a Habsburg Monarchián kívül való rendezése mellett foglalva állást elfogadta a szerb javaslatot a szerb–horvát együttműködésre az Ausztriától és az Oszmán Birodalomtól is független délszláv állam fokozatos megteremtésére. A horvátok elismerték Szerbia „Délszláv Piemont” szerepét, Strossmayer pedig felajánlotta, hogy a független délszláv állam végső kialakításában a szerb fejedelem minisztereként fog részt venni.²⁶ A tárgyalások eredményeként 1867 tavaszán létrejött a közös szerb–horvát együttműködésről szóló program, amely a délszláv egyesülés irányába tett első lépésként Bosznia és Hercegovina felszabadítását és Szerbiával való egyesítését határozta meg. A horvát szábor, mintegy gesztusként Szerbia irányba, 1867 májusában határozatban ismerte el a Háromegy Királyság területén élő szerbeknek a horvátokkal való azonosságát és egyenjogúságát.

A nemzetközi politikai helyzet azonban nem úgy alakult, ahogy azt Szerbiában várták, az uralkodót, Mihajlo Obrenovićot pedig meggyilkolták, akit kiskorú fia, Milan követte a trónon. A Milan nevében kormányzó régenstanács elnöke, egyben Szerbia külügyminisztere a reálpolitikus Jovan Ristić nem becsülte túl Szerbia katonai erejét és politikai súlyát. Felhagyott Mihailo „ábrándjával” a balkáni szövetség létrehozásáról, és visszatérve a Nagy-Szerbia programhoz, inkább Szerbia addig elért pozícióinak erősítésére törekedett. A kész tények elé állított és magukra maradt horvátoknak ezt követően nem maradt más hátra,

mint ismét a Monarchián belül keresni a megoldást a délszláv egység megteremtésére. Az alighogy elkezdődött szerb–horvát együttműködési kapcsolatok fokozatosan elhaltak, sőt negatív irányba fejlődtek tovább. Előbb a szerbek ellenszegülése Dalmácia Horvátországhoz csatolása ügyében, majd Bosznia-Hercegovina 1878-as osztrák–magyar okkupációja, végül 1881-ben a túlnyomórészt szerbek lakta Katonai Határőrvidéknek a polgári Horvátországgal való egyesítése végleg elmérgezte a viszonyt a horvátok és a Monarchia szerbjei – és közvetve Szerbia – között.²⁷ Milan király nyíltan Monarchia-barát politikája a berlini kongresszus után szintén nem a jugoszlávizmus erősödésének kedvezett. Szerbia 1881-ben titkos egyezményt kötött, amelyben egyebek mellett kötelezte magát, hogy területén nem engedélyez semmilyen szervezkedést a Monarchia területén élő szerbek érdekében – beleértve Boszniát és Hercegovinát is.²⁸ A jugoszlávizmus eszméje ezek után majd negyed századig háttérbe került, és csak a század végén, a 20. század elején bukkant fel ismét mint a délszláv nemzetek politikai egyesülésének egy lehetséges megoldása.

A századfordulóra az Osztrák–Magyar Monarchia délszláv nemzetei jelentős társadalmi, gazdasági és kulturális változásokon mentek keresztül. A horvát és szerb fiatalok közül sokan, önként vagy kényszerből, Prágában végezték tanulmányukat, ahol hatottak rájuk Tomáš G. Masaryk szláv egységet hirdető nézetei. Horvátországba visszatérve ezek a fiatalok elvetették a horvát államjog alkalmazását, és helyette a természetjog alapján elsősorban a horvátok, szerbek és szlovének nemzeti egységét hangoztatták.²⁹ A zágrábi egyetemen már a kilencvenes években megalakították a 20. század elején megalakuló szerb–horvát koalíció alapjául szolgáló Haladó Ifjúság szervezetét.³⁰ A századfordulóra elmúlt az a sokk, amit a Katonai Határőrvidéknek Horvátországgal való egyesítésével a horvát politikai életbe aktívan bekapcsolódó, a horvát ellenzékkel szemben rendre Héderváry bánt támogató szerb párt megalakulása váltott ki. 1903-ra véget ért Khuen Hédervárynak a szerbeket előnyben részesítő kormányzása, és ekkorra a horvátországi szerbek is revideálták politikájukat. Többségük a Nagy-Szerbiával való egyesülést kívánta megvalósítani, de be kellett látniuk, hogy mivel ők élnek legtávolabb Szerbiától, nem engedhetik meg maguknak, hogy olyan „szükszerb” politikát folytassanak, mint a szerbiai vagy a vajdasági szerbek. Tudomásul kellett venniük, hogy amennyiben csatlakozni kívánnak Szerbiához, azt csakis egy szélesebb alapokon való egyesüléssel valósíthatják meg. Ennek a felismerésnek köszönhetően a Drinán túli területeken a horvátokkal vegyesen élő szerbek már a 19. század végétől igyekeztek hatni a szerb nemzeti politikára, hogy az a jugoszlávizmus irányában mozduljon el,³¹ bár erre, amíg Szerbiában a Monarchia-barát politikát folytató Obrenović-dinasztia uralkodott, nem sok esélyük volt. 1903-ban, Aleksandar Obrenović meggyilkolása után azonban megváltozott a helyzet. Szerbiában ismét a Karađorđević-dinasztia került hatalomra, és Péter király, szakítva a Monarchia-barát politikával, visszatért a hagyományos orosz- és franciabarát szerb külpolitikához. A szerbiai fordulat, a horvát politikában bekövetkezett fent említett változások mellett lehetővé tette, hogy a Monarchia-beli szerbek és horvátok között mind szorosabbá váljon az együttműködés, amely a délszláv kérdés megoldását egyre inkább a széles alapokon megvalósuló délszláv egységben, a jugoszlávizmusban látta.

1905-ben Horvátországban az ún. *Rijekai rezolúció*ban a horvátországi, dalmáciai és isztriai horvát ellenzéki politikusok az új kurzus jegyében³² amelle

foglaltak állást, hogy a horvát kérdést délszláv keretek között kell megoldani. Ennek érdekében hajlandók voltak együttműködni a magyar ellenzéki koalícióval a teljes magyar függetlenség eléréseért, cserében természetesen viszonttámogatásukra számítottak. Nem sokkal később az ún. *Zadari határozatban* a dalmáciai és horvátországi szerb politikusok is csatlakoztak a horvát ellenzék álláspontjához, majd 1905 decemberében megalakították az első tartósnak bizonyuló szerb–horvát politikai szervezetet, a Szerb–Horvát Koalíciót, amely az első világháború végéig megőrizte vezető szerepét a horvát politikai életben. A Monarchia délszlávjai körében egyre erőteljesebben jelen levő jugoszlávizmus további erősödéséhez nagymértékben hozzájárultak Szerbiának a Balkán-háborúkban elért hadi sikerei, amelyeknek köszönhetően Szerbiának sikerült helyreállítani az 1876-os török–szerb háborúban, majd Bosznia osztrák–magyar okkupációjával, illetve az 1885-ös bolgár–szerb háborúban és Bosznia annexiójával megtépázott tekintélyét és bebizonyítani, hogy képes lesz betölteni a „Délszláv Piemont” szerepét.

Illúzióból valóság. A jugoszláv egység megvalósításának lehetősége

■ A független délszláv állam megteremtésére az első igazán nagy lehetőséget az első világháború kitörése kínálta. Hogy a világháború befejezését követően megalkulhatott, abban – fontossági sorrendben – három tényező, az antanthatalmak, a szerb kormány és a délszláv emigráció játszott szerepet.

A háború kitörése Szerbia számára egyben azt jelentette, hogy elérkezett az idő a Garašanin által már a Načertanijében megjósolt leszámolásra Ausztriával. A Monarchiától gazdaságilag nagymértékben függetlenedett Szerbia (1906–1911 közötti vámháború), a Balkán-háborúkban területileg megnövekedve, harcedzett, francia fegyverekkel felszerelt hadsereggel rendelkezve és az antant támogatását maga mögött tudva (noha az antant a háború végéig nem ismerte el Szerbiát szövetségesének) összehasonlíthatatlanul jobb eséllyel rendelkezett egy jugoszláv, de legalábbis nagyszerb állam létrehozására, mint korábban bármikor.

Szerbia hadicéljait és az északi irányban meghatározott területi követeléseket Pašić 1914. szeptember 4-én, válaszul az antantnak a Balkán-szövetség felújítását célzó javaslatára, körtáviratban ismertette a szövetséges hatalmakkal.³³ December 7-én a szerb királyi kormány Nišben bejelentette a szkupstinának, hogy a királyi kormány egyetlen és legfontosabb feladatának tekinti sikeresen befejezni a háborúskodást, „amely kezdettől fogva egygyé vált az elnyomott szerb, horvát és szlovén testvéreik felszabadításával és egyesítésével”.³⁴ A szerb kormány ezzel a nyilatkozatával egyértelműen tudatta a világgal és az érintettekkel, hogy szándékában áll megvalósítani az egységes délszláv államot. Arról azonban, hogy azt milyen úton-módon kívánja megvalósítani, ekkor még nem esett szó nyilvánosan.

Miközben Szerbia hadicéljait fogalmazta, és a délszláv egység megvalósítását a hivatalos politika rangjára emelte, addig Horvátországból a világháború kitörését követően számos politikusnak emigrálnia kellett. Az emigráns politikusok, akik közül többen a szerb–horvát koalíció létrehozói közé tartoztak, 1915. május elején Párizsban megalakították a Jugoszláv Bizottságot. Elnöke a zágrábi ügyvéd Ante Trumbić volt, ám valódi vezetője a dalmáciai horvát politikus, Franjo Supilo. Noha a Jugoszláv Bizottság ténylegesen már 1914 októberében megal-

kult Firenzében, hivatalosan csak 1915. május 1-jével kezdte meg működését Párizsban. Fontos megjegyezni azonban, hogy megalakulása a szerb kormány határozott szándékának megfelelően történt.³⁵ Nikola Pašić, Szerbia miniszterelnöke azt kívánta, hogy a szövetségesek egyedül Szerbiát ismerjék el az összes délszláv hivatalos képviselőjének, és a leghatározottabban ellenezte a Bizottságnak a Monarchia területén élő délszlávok politikai szerveként való fellépését.³⁶ Pašić a Bizottságnak kizárólag propagandafeladatokat szánt, azt is Szerbia ellenőrzése alatt.³⁷ Ezzel szemben a Bizottság magát következetesen a Monarchia délszlávjaiknak képviselőjeként határozta meg. A Bizottság szerepéről és jogosítványairól folyó vita a háború folyamán újra és újra felbukkant, de a szerb kormány és a Bizottság közötti ellentétek legmarkánsabban az egyesülés módjának kérdésében jelentkeztek.

Franco Supilo, aki a Bizottság egyik vezéregyénisége és eszmei vezetője volt, az új állam föderatív egyesülését kívánta. A háború első évében még dualista alapon: az egyesült Háromegy Királyság Szlovéniával és Szerbia a teljes egyenjogúság alapján,³⁸ majd később a történelmi területek föderatív egységeinek – az 1913-as Szerbia Vajdasággal, Szlovénia, a Háromegy Királyság, Bosznia és Hercegovina és Crna Gora – egyesüléseként képzelte el az új államot.³⁹ Supilonak az egyesülésről vallott nézetei azonban – amelyekkel a Jugoszláv Bizottság legtöbb tagja egyetértett – távolról sem estek egybe az Ilija Garašanin nagyszerb eszméjét valló szerb miniszterelnök, Nikola Pašić elképzeléseivel. Pašić el akarta kerülni azt, hogy a széles alapokon megvalósuló délszláv egységben gyengüljenek Szerbia pozíciói, ezért a Monarchia délszláv területeinek nem Szerbiával való egyesülését, hanem Szerbiához csatolását kívánta.⁴⁰ Supilóval ellentétben az új állam politikai berendezkedésénél a centralista elv alkalmazását tartotta kívánatosnak.⁴¹ A föderalizmust csak abban az esetben tartotta elképzelhetőnek, ha az nem sérti Szerbia érdekeit, és a centralista út végképp járhatatlannak bizonyulna. A szerb érdekek védelmét egy föderalista államban azzal látta biztosítotttnak, ha közvetlenül Szerbiához tartoznak azok a Drinán és a Száván túli területek, amelyek a történelmi jogok vagy a szerb etnikai többség miatt Szerbiát illetik.⁴² Elképzelése szerint az 1913-as Szerbia a Vajdasággal, Szerémséggel, Boszniával és Hercegovinával, Dalmácia déli részével és az egyesült Crna Gorával egy olyan Nagy-Szerbiát alkotna, amely mind területileg, mind lakosságának számát illetően a legerősebb lenne a három egységből (Szerbia, Horvátország, Szlovénia) álló föderáción belül.⁴³

A Jugoszláv Bizottság és a szerb kormány között már a kezdetektől meglévő ellentét tovább mélyült, amikor Supilo felvetette, hogy amennyiben Szerbia nem hajlandó revideálni nézeteit az egyesülésről, hogy az délszláv szellemben és a teljes egyenjogúság alapján történjen, úgy számukra nem marad más hátra, mint kezdeményezni az önálló Horvátország megalakítását, mindazon területekkel, amelyek népszavazással mellette döntenek.⁴⁴ A javaslat kis híján szakadáshoz vezetett a Jugoszláv Bizottságon belül is. A szerb és a szlovén tagok Supilo radikális javaslata ellen foglaltak állást, míg a horvát tagok többségének véleménye nem állt távol Supilo nézeteitől.⁴⁵ Ennek ellenére Supilo javaslatát az önálló horvát bizottság megalakításáról még a horvát tagok sem támogatták.⁴⁶ Nem sokkal később Supilo is letett erről a tervéről, majd hogy elkerülje a szakadást a Jugoszláv Bizottságban, lemondott tagságáról. Távozása után immár ténylegesen Ante Trumbić lett a Bizottság meghatározó alakja, aki a korfui tárgyalásokig nem feszegette az egyesülés mikéntjének kényes kérdését.⁴⁷

A Jugoszláv Bizottságot ugyan egységesen úgy szokás beállítani, mint a föderalista államberendezkedés szószólóját, azonban ez sem volt teljesen egyértelmű. A különböző szintű és mértékű föderációs elképzelések a bizottság egy-egy tagjához voltak köthetők, és nem beszélhetünk egységes, elfogadott álláspontról. Ennek több oka volt: bizonytalan volt a Bizottság sorsa a szerb kormány támogatása nélkül; a délszláv politikát mindenképpen egységesnek kellett feltüntetni a szövetségesek előtt; emellett a Bizottság számos tagja sem volt meggyőződve arról, hogy melyik berendezkedés, a centralista vagy a föderatív a célszerűbb a jövő délszláv állama számára.⁴⁸

A délszlávok körében korántsem volt azonban egyértelmű, hogy az egyesülésnek sorsszerűen be kell következnie, s hogy a közös délszláv állam létrehozása az egyetlen járható út a szerbek, horvátok és szlovének számára. Alátámasztja ezt a zágrábi szabornak a képviselők többsége által 1917 márciusában elfogadott felirata IV. Károlyhoz, amelyben hitet tettek a Monarchia mellett, és a délszláv egyesülést elsősorban az Adriáig terjedő és Bosznia-Hercegovinát is magába foglaló horvát földek egyesülésével lényegében a Monarchia trialista átalakulásában látta kívánatosnak. Ennek volt egy újabb manifesztuma a Habsburg Birodalom közös parlamentjében, Bécsben tevékenykedő úgynevezett Jugoszláv Klubba tömörült horvát és szlovén képviselők 1917. májusi nyilatkozata, amely szintén a Monarchia délszlávjai által lakott területeknek egyesülését kérte „egy önálló minden nép uralmától mentes, demokratikus alapokon létrehozott, a Habsburg-Lotharingiai ház által vezetett államtestbe”.⁴⁹

A Bizottság és a szerb kormány közötti viszony 1917-re normalizálódott. A kapcsolatok javulásában – Supilo távozásán túl – döntő szerepe volt a háborús és nemzetközi helyzetben beállt változásoknak. A szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság közötti viszony alakulásáról elmondható, hogy az az egész időszakban a mindenkori nemzetközi erőviszonyok függvényében alakult. Szerbia „erőfölénye” a Bizottsággal szemben ugyan végig megmaradt, de a nemzetközi politikai és háborús helyzetben beállt változások kedvezően hatottak a Bizottság szerb kormánnyal szembeni pozícióira. Az erők kiegyenlítődésének folyamata már 1915 végén, Szerbia katonai összeomlásával és az ország megszállásával, illetve a szerb kormány Korfura menekülésével elkezdődött. A cári rendszer bukása a februári forradalomban szintén kedvezőtlen hatással volt Szerbia politikai helyzetére.⁵⁰ Az Egyesült Államok belépése a háborúba és a nemzeti örendelkezési elv megjelenése és végül az októberi forradalom, ami Szerbia fő támogatójának elvesztését jelentette, mind hozzájárult ahhoz, ha nem is egyforma mértékben, hogy a szerb kormány erőfölényének csökkenésével egyenes arányban nőjön a Bizottság magabiztossága.⁵¹ Az 1917-ben kialakult helyzetben Pašić hajlandónak mutatkozott felfüggeszteni korábbi nézeteit, és bár továbbra sem ismerte el egyenlő partnerének a Bizottságot, de legalább kész volt megbeszéléseket folytatni vele.

A békülékeny hangnem jegyében a szerb kormány Korfura hívta a Jugoszláv Bizottságot, hogy egyeztessék nézeteiket a jövő állam politikai berendezkedéséről és államformájáról. Öt hétig, 1917. június 15-től július 20-ig tartó tanácskozás vette kezdetét, amelyben aligha meglepő módon a legélesebb ellentét az új állam politikai berendezkedésének kérdésében jelentkezett: a szerb unitarista/centralista versus a horvátok által képviselt föderalista álláspont között. Az álláspontok gyökereit a felek eltérő történelmi fejlődésében és a hozzá kap-

csolódó hagyományaiban lelhetjük meg, amelyek a dolgozat első részében vázolt előzményekhez mérten szinte változatlan mértékben ekkor is meghatározták viszonyulásukat az egyesülés mikéntjéhez és az új állam berendezkedéséhez. Trumbić, ugyesen, miközben nyilatkozataiban elismerte az egységes, unitarista/centralist berendezkedés szükségességét, a tárgyalások során tett konkrét javaslatával azonban egyértelműen egyre a föderalizmus irányába húzott. Mindkét fél részéről zajlott a taktika és ügyeskedés, amely időnként komoly szakadás veszélyével fenyegetett. Az egyiket követően, miután Pašić felvetette, hogy a szerbek egyedül létrehozhatják Nagy-Szerbiát, amire válaszul Trumbić a saját önálló Horvátország létrehozásának lehetőségét hozta fel, mindkét fél egyetértett abban, hogy jobban teszik, ha nem feszegetik tovább ezt a kérdést, hanem eldöntését későbbi időpontra, az új állam megalakulása utánra halasztják.⁵² Így is történt. A megbeszélések eredményét 1917. július 20-án közös nyilatkozatban az ún. „korfui nyilatkozatban” tették közzé. A nyilatkozatban állást foglaltak egyebek között amellet, hogy a majd megalakuló egységes délszláv állam a Karađorđević-dinasztiával az élén az alkotmányos, demokratikus és parlamentáris Szerb–Horvát–Szlovén Királyság legyen, amelyben megvalósul a három nemzet, illetve minden állampolgár és a vallások teljes egyenjogúsága.⁵³ Bár a nyilatkozat kétségkívül fontos elvi határozatokat tartalmazott az új állam nevére, államformájára és nemzeteinek egyenjogúságára nézve, de nem érintette a leglényegesebb kérdést, hogy centralista, avagy föderalista berendezkedésű lesz-e az új állam. A kérdést a békekötés után meghozandó alkotmánnyal kívánták rendezni, amit a majd megalakuló Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek kell teljes egészében, kétharmados többséggel elfogadnia.⁵⁴

A korfui nyilatkozat fogadtatása és jelentősége

■ A horvát és a szlovén politikai közéletben (a Monarchián belül) a nyilatkozat részben hallgatásra, részben elutasításra talált. Ugyanakkor a Starčević-féle Horvát Jogpárt és más parlamenti csoportosulás a száborban alapvetően pozitívan viszonyult a nyilatkozathoz, kritikájuk a nyilatkozat azon részére vonatkozott, amely az új állam belső berendezkedéséről szólt, megjegyezve, hogy a horvátoknak, tekintettel történelmi államjogi múltjukra, legalább az első időszakban meg kellene őrizni a saját horvát államukat ebben az államközösségben. Ezért úgy vélték, hogy először a horvát nemzetet kell egyesíteni, létrehozva a horvát államot, amely ezt követően a legszorosabb reálunióban egyesülhetne Szerbiával és Szlovéniával.⁵⁵

A korfui nyilatkozat a fentebb említett hiányossága ellenére alapvetően kedvező fogadtatásra talált a délszlávok körében. Bosznia és Hercegovina szerb és horvát lakossága többségében (kivéve a horvát klerikálisokat) fenntartás nélkül elfogadta és támogatta azt.⁵⁶ Három héttel a nyilatkozat után Montenegró Nemzeti Egyesülési Bizottsága Párizsban szintén feltétel nélkül elfogadta a korfui nyilatkozatban foglaltakat, és határozatban nyilvánította ki egyesülési szándékát a szerb uralkodó dinasztia alatt, mondván, hogy ezzel a háborúval Crna Gora mint önálló állam befejezte küldetését.⁵⁷ Fölösleges hangsúlyozni, hogy ezzel a nyilatkozattal a montenegrói uralkodó távolról sem értett egyet.⁵⁸

A deklaráció nemzetközi visszhangja már kevésbé volt kedvező. A nagyhatalmak inkább csak tudomásul vették, de nem kívánták azt értékelni, mivel az egységes délszláv állam létrehozása a nyilatkozat közzétételkor még nem szerepelt

hivatalos terveik között. A nagyhatalmaknak – Angliának és Franciaországnak – Szerbiával ellentétben, a háború kezdetén még nem voltak részletesen megfogalmazott hadicéljaik. Különösen nem a Balkánra s azon belül Szerbiára nézve. Nézeteiket a délszláv egyesülés megítélésében a mindenkori nemzetközi politikai- és a háborús helyzetben beállt változások, az Osztrák–Magyar Monarchia háború utáni szerepének megítélése és – 1915 után – az Olaszország iránt a londoni titkos szerződésben vállalt kötelezettségeik befolyásolták.

A délszláv népek többségét képviselni kívánó politikai erők, a szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság közös nyilatkozata fontos mérföldkő a jugoszláv állam létrehozásához vezető úton. Első alkalommal ültek le hivatalosan tárgyalni mint egyenlő – legalábbis papíron egyenlő – felek, első alkalommal hoztak közösen elfogadott döntéseket a jövőbeni állam tényleges működésének fontos kérdéseiről, és ami legalább ennyire fontos, ezzel a nyilatkozattal adták tudtára a világnak, hogy eltökéltek a délszláv egység megteremtésében, nem pusztán álmodoznak, hanem elkezdték tartalommal feltölteni a majdani állam kereteit, s a nagyhatalmak politikai tervezetések során számolhatnak, mi több, számolniuk kell egy új politikai erő megalakulásával a Balkánon.

■ JEGYZETEK

1. Ivan Gundulić dubrovnikai horvát költő (1589–1638), Juraj Križanić horvát író és gondolkodó (1617–1683) Mavro Orbini, Pavao Ritter Vitezović.
2. Janko Drašković gróf Nagy-Illíriája az 1832-es brosúrájában (*Disertatia iliti Razgovor*). Drašković valójában nem kívánta a Magyarországgal meglévő államközösség felbomlását, s elsősorban nem a Monarchia, hanem Magyarország federalizálásában képzelte el Horvátországot önálló horvát kormánnyal és saját (horvát) hivatali nyelvvel. Jaroslav Šidak: *Hrvatski preporodni pokret i grof Janko Drašković*. In: *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*. Zagreb, 1973. 186–187.
3. Petar Korunić: *Jugoslovenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici*. *Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-1870*. Globus, Zagreb, 1986. 146. (A továbbiakban Korunić.)
4. Garašanin ugyan nem vetette el nyíltan Gaj javaslatát, de a horvátok és főleg a szlovének egyesítése nem szerepelt még a távolabbi terveiben sem. Stratimirovičhoz intézett levelében így írt a javaslatról: „Én ezt az eszmét egyelőre jóváhagytam [...] mert ezekkel az emberekkel nem is szabad másként beszélni, különösen most, amikor az Obrenovićokkal is meggyűlhet a bajunk.” Andrija Radonić *Az 1848–1849-es szerb mozgalom alapkérdései*. In: *Szerbek és magyarok a Duna-mentén*. Tanulmányok a szerb–magyar kapcsolatok történetéből (1848–1849). Akadémiai Kiadó, Bp., 1983. 128. (A továbbiakban Radonić.)
5. Egyes történészek véleménye szerint az illír elnevezés – amely alkalmasnak látszott arra, hogy áthidalja a délszlávok lakta területek között meglévő nyelvi és egyéb különbségeket – a horvátok körében elsősorban a horvát etnikumú vagy horvátok tartott területek politikai egységének szinonimájaként szerepelt.
6. Dimitrije Đorđević: *Uloga nacionalnog činioca na Balkanu u devetnaestom veku*. In: *Ogledi iz novije Balkanske istorije*. Beograd, 1989. 25. (A továbbiakban Uloga nacionalnog činioca.)
7. *Uloga nacionalnog činioca* 26–29.
8. Bár azokat inkább a kényszer, mintsem az egyesülés vágya motiválta. Miután a törökök elleni szerb felkelés ügye rosszul állt, Karadorde 1809-ben szövetséget javasolt Napóleonnak Ausztria ellen, amelyben számított a „magyar iga alatt szenvedő testvéreik” felkelésére Szlavóniában, a Szerémségben és a Bánátban. Cserébe kérte Napóleont, hogy tegye függetlenné Szerbiát, és vegye fel a „Szerbia Protoktora” címet. Nevében Karadorde uralkodott volna. Kérését azzal magyarázta, hogy sorsukat az Illír Provincia sorsával kívánják összekötni, „ahol ugyanaz a vallás, a hit és ugyanaz a nép”. Ferdo Šišić: *Biskup Štrosmajer i Jugoslovenska misao*. I. *Srpska književna zadruga*. Kolo. XXIV. Br. 162. Beograd, 1922. 87. Az Illír Provinciák népével való összetartásról és a magyar uralom alatt szenvedő testvéreik felszabadításáról szóló kijelentések értékéből sokat levon az a tény, hogy Karadorde a Napóleonnak tett javaslattal egy időben arra kérte Ausztriát, hogy szállja meg Szerbiát. Mihailo Gavrilović: *Spoljašnja politika Srbije*. In: *Iz nove srpske istorije*. *Srpska književna zadruga*. Kolo. XXIX. Br. 193. Beograd, 1926. 18.
9. A *Načertanije* (Vázlat) titkos dokumentum volt, amely a szerb közvélemény előtt is csak 1906-os publikálásával vált ismertté. Külföldön azonban korábban is tudtak róla. Ausztria már 1883-ban megszerezte egy másolatát, amelyet 1886-ban a magyarok rendelkezésére bocsátott. Magyarul Thim József adta ki 1930-ban. (*A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története*. II. 1930. 1–26.)
10. A *Načertanije* tanulmányozásához egy horvát kiadványt használtunk, *Izvori velikosrpske agresije*. *Rasprave/dokumentikartografski prikazi*. *Priradio: Bože Čović*. Zagreb, 1991. 65–77, amely D. Stranjaković: *Kako je postalo Garašaninovo »Načertanije«* *Spomenik SKA*. XCI. Beograd, 1939. 76–102. munkája alapján közölte Garašanin művét. (A továbbiakban Izvori.)
11. Szerbia külpolitikájához „Vázlatában” Garašanin nagymértékben támaszkodott Adam Czartoryskinek az 1843-ban Szerbiának elküldött „Tanácsaira” (*Saveti*) és František Zach „Tervére” (*Plan*), amely gyakorlatilag Czartoryski herceg „Tanácsainak” részletesen kidolgozott változata volt. Fontos azonban megjegyezni, hogy

azoknak a horvátokkal történő együttműködésre vonatkozó javaslatait figyelmen kívül hagyta. Vasa Čubrilović: *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka. Prosveta*. Beograd, 1958. 159–177. (A továbbiakban Čubrilović.)

12. Szerbia ekkor még az Oszmán Birodalom részeként autonóm fejedelemség.

13. „Szerbiának azon kell igyekeznie, hogy az Oszmán Birodalom épületéből egyenként kiragadott kövekből a régi szerb császárság alapjain új, nagy szerb államot építhessen.” Izvori 71.

14. Elsősorban az Oszmán Birodalomban élő délszlávokra gondolt, de szükségesnek tartotta ismerni a pontos helyzetet a Monarchia délszlávok lakta területein is. Izvori 68.

15. Megnyerésükre részletesen kidolgozott terve volt, amely magába foglalta a terepet és a közhangulatot felmérő titkos ügynökök küldésétől a vallási, kulturális befolyáson keresztül (egyházi és világi oktatás, könyvkiadás, sajtó) az adott területek délszláv vezetőinek megnyeréséig egy modern propagandahadjárat minden elemét. Izvori 72–77.

16. Az Oroszországgal történő megegyezést tartotta volna a legcélravezetőbbnek, de nem látott rá esélyt, mindaddig, amíg Oroszország nem fogadja el Szerbia feltételeit, amelyek a legtágabb értelemben garantálnák Szerbia jövőjét. Ennek azonban szerinte nagyon kicsi volt a valószínűsége mindaddig, amíg Oroszország Ausztriát választja szövetségésének természetes szövetségese, Szerbia helyett. Izvori 71.

17. Aki tudatában van annak, hogy egy megnövekedett Szerbia potenciális veszélyt jelentene a délszlávok által lakott területeire. Izvori 66.

18. Izvori 66–67. Anglia már 1837-ben konzulátust nyitott Szerbiában azzal az elsődleges feladattal, hogy kísérje figyelemmel az orosz konzul minden lépését, amely az orosz politikai befolyás erősítésére irányul akár Szerbiában, akár a szomszédos országokban. Mihail Gavrilović: *Počeci diplomatskih odnosa Velike Britanije i Srbije*. In: *Iz nove srpske istorije. Srpska književna zadruga*. Kolo XXIX. Br. 193. Beograd, 1926. 113.

19. Imbro Ignjatević Tkalac.

20. Korunić 402.

21. Uo.

22. Dimitrije Đorđević: *Projekti za stvaranje federacija u jugoistočnoj Evropi šezdesetih i sedamdesetih godina devetnaestog veka*. In: *Ogledi iz novije Balkanske istorije*. Beograd, 1989. 153. (A továbbiakban Projekti.)

23. Mihailo Obrenović 1859-ben, Londonban tárgyalta Kossuthal a balkáni és Duna menti népek föderációjáról, és Klapkán, Türrön keresztül később is kapcsolatban állt vele.

24. Korunić 279.

25. Strossmayer püspököt a pápa 1851-ben Szerbia apostoli vikáriusává nevezte ki. A püspök több alkalommal járt Szerbiában, és személyesen is ismerte a fejedelmet.

26. Korunić 288.

27. Az okkupáció felvetette Bosznia-Hercegovina hovatartozását. A horvátok szorgalmazták Boszniában a katolizációt (Josip Štadler Szarajevó érseke) és Horvátországhoz csatolását, így kívánták – a megnövekedett számú horvátsággal alátámasztva kérésüket – elérni a Monarchián belüli délszláv federatív egység kialakítását.

28. Vladimir Corović: *Istorija Jugoslavije*. Reprint. Prosveta-Beograd, 1989. 533.

29. Jaroslav Šidak: *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici do I svijetskog rata*. In: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*. Zagreb, 1973. 82.

30. Čubrilović 425.

31. Čubrilović 479.

32. Az „új kurzus” a horvátországi ellenzék összefogását szorgalmazó, Frano Supilo által szerkesztett dalmáciai *Novi Kurs* című lapról kapta nevét.

33. A határ Orsova felett húzódott a Dunától a hegylánc mentén északra a Marosig (Aradot, Lugost és Lippát Romániának hagyva), a Marost követve a torkolatáig, azután a Dráva irányába húzódott (Szerbiának hagyva Szabadkát és Baját), majd a Mura mentén Leibnizig. Pašić körtávirata a követségeknél Nišből 1914. 09. 04. Nikola Popović: *Ideja ujedinjenja Južnih slovena kao vid samoobrane*. In: *Stvaranje jugoslovenske države 1918*. (Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iloku od 16. do 19. maja 1979.) ISI. Beograd, 1983. 41.

34. Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919 Sabrao: *Ferdo Šišić*. Zagreb, 1920.

10. (A továbbiakban Dokumenti.)

35. Ideje i stvarnost 23–24.

36. Čubrilović 511–512.

37. Uo.

38. Amit a Bizottság többsége sem támogatta. *Frano Supilo - Politički spisi. Članci/govori/pisma/memorandumi*. Priredio: Dragovan Šepić. Znanje Zagreb, 1970. 72. (A továbbiakban Politički spisi.)

39. Čubrilović 501.

40. Ennek elérése érdekében Szerbia felszabadítói küldetését hangoztatta, mert Szerbia háborús eredményeire hivatkozva remélte, hogy a horvátok és a szlovének ne támasszanak követeléseket az egyesülésnél. Čubrilović 464.

41. Indoklásában az szerepelt, hogy mivel a Szerbiában már bevált, a Monarchia délszláv területeivel kibővült Szerbiának is megfelelné. Čubrilović 465.

42. Čubrilović 465.

43. Čubrilović 465-467.

44. Politički spisi 75. Supilóhoz írt levelében a háború kezdetén Trumbić is ezt a nézetet vallotta „Ha Szlovénia el lesz választva tőlünk, akkor a horvátok többsége nem kíván majd a szerb király uralma alá kerülni és külön államot fog kérni.” Idézi: Dragoslav Janković: *Oko unitarnog ili federativnog uredjenja prve zajedničke Jugoslovenske Države*. In: *Stvaranje jugoslovenske države 1918*. (Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iloku od 16. do 19. maja 1979.) ISI. Beograd, 1983. 384. (A továbbiakban Janković.) Trumbić azonban, szemben az inkább idealista, semmint gyakorlati politikus Supilóval, taktikusabb volt annál, semhogy kockáztassa a teljes szakítást Szerbiával.

45. Politički spisi 75.
46. Trumbić feljegyzése 1916-ból. Idézi: Dragovan Šepić: *Politički spisi* 81.
47. A Bizottságnak megalakulása óta Trumbić volt az elnöke.
48. Branko Petranović – Momčilo Zečević (szerk.): *Jugoslovenski federalizam. Ideje i Stvarnost. Tematska zbirka dokumenata*. I. 1914-1943. Prosveta-Beograd, 1987. 34.
49. *Jugoszlávia 1918–1941*. Dokumentumok. Válogatta, sajtó alá rendezte és jegyzetelte Sajtí Enikő. Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1989. 33.
50. Bár Miljukov orosz külügyminiszter a szerb kormány megnyugtatóra kijelentette, hogy a megváltozott politikai rendszer nem jelenti Oroszország Szerbiához fűződő viszonyának megváltoztatását. *Diplomatska prepiska srpske vlade 1917. godine. Zbirka dokumenata*. Priredili: Miodrag Zečević i Miladin Milošević. Beograd, 1989. 84.
51. Janković 385–386.
52. Ideje i stvarnost 40.
53. Rendelkezett továbbá a nyelv és írásmód használatáról, egységes naptárról, a szabad vallásyakorlásról, a nemzeti jelképek használatáról, a polgári szabadságjogokról és a törvény előtti egyenlőségről stb. A korfui nyilatkozat teljes szövegét magyarul közli *Jugoszlávia 1918–1941*. 34–39.
54. Még kell jegyezni, hogy az alkotmány elfogadásának módjáról sem volt egyszerű megállapodni, a horvát elképzelés ugyanis az volt, hogy a törzsek szerinti többség jóváhagyása szükséges hozzá, mert így vehetik elejét annak, hogy a szerbek mint legszámosabb része a népüknek éljenek, visszaéljenek erőfölényükkel. Ezt azonban a szerb tárgyalófélf mereven visszautasította.
55. Dokumenti 58–59.
56. Dokumenti 103–104.
57. *Jugoszlávia 1918–1941*. 39–40.
58. A montenegrói trónörökös még 1915-ben kompromisszumos javaslattal élt egy montenegrói–szerb unió esetére. Felvetette, hogy egy német mintán alapuló államszövetség legyen, amelyben Szerbia Poroszország, míg Montenegró Bajorország szerepét töltené be. A szerb kormány azonban kizárólag a két szerb állam centralista típusú egyesülését tartotta elfogadhatónak a Karadordeviç-dinasztia alatt.

